

Rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora OSN o imunitě států v případě civilních žalob plynoucích ze závažných porušení lidských práv v rámci ozbrojených konfliktů

JUDR. PAVEL CABAN, PH.D., MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR*

Spor mezi SRN a Itálií, o němž rozhodl Mezinárodní soudní dvůr (dále jen „MSD“) Organizace spojených národů svým rozsudkem ze dne 3. února 2012,¹ byl vyústěním řady rozhodnutí, jež italské soudy vynesly v letech 2003–2011 a v nichž dospěly k závěru, že před italskými soudy lze vůči SRN uplatnit civilní nároky na náhradu újmy, kterou způsobily ozbrojené síly nacistického Německa svými zločiny spáchanými v průběhu 2. světové války na území Itálie. Tyto zločiny zahrnovaly masakry civilních osob a jejich deportaci do nacistického Německa a dalších okupovaných území k nuceným pracím a již tehdy naplňovaly definici závažných porušení mezinárodního práva ozbrojených konfliktů. Základem řady těchto rozhodnutí italských soudů byl rozsudek italského kasačního soudu (*Corte di Cassazione*) ze dne 6. listopadu 2003 v případě *Ferrini*. Italský kasační soud zde rozhodoval o otázce, zda jsou italské soudy oprávněny projednávat nárok na náhradu za tělesnou a psychickou újmu způsobenou nelidským zacházením, jemuž byl žalobce za 2. světové války vystaven ze strany německých okupačních jednotek během zajetí a věznění na území Itálie a následné deportace do nacistického Německa.² Italský kasační soud argumentoval, zjednodušeně řečeno, nadřazeností základních lidských práv nad pravidly chránícími svrchovanost států, přičemž dospěl k závěru, že cizí stát nemůže požívat jurisdikční imunity vůči řízením o civilních nárocích, jež vyplývají z chování cizího státu, které může být současně kvalifikováno jako mezinárodní zločin a porušení kogentních norem mezinárodního práva. Závěry obsažené v tomto rozsudku italský kasační soud v pozdějších letech potvrdil v několika dalších rozhodnutích týkajících se obdobných nároků, jež vůči SRN uplatnily další oběti deportací a nucených prací; v době řízení před MSD se italské soudy navíc zabývaly řadou podobných žalob, jež proti SRN podaly oběti nacistické persequce.

K obdobným závěrům jako italský kasační soud dospěl též řecký nejvyšší soud (*Areios Paggos*) ve svém rozhodnutí ze dne 4. května 2000,³ kterým potvrdil rozsudek řeckého soudu nižšího stupně z r. 1997, jež vyhověl nároku na náhradu újmy za vraždy a zničení soukromého majetku, spáchané okupačními jednotkami nacistického Německa v červnu 1944 v řecké vsi Distomo. Řečtí žalobci poté, co se neúspěšně pokusili domoci se výkonu rozhodnutí vůči majetku SRN v Řecku,⁴ jakož i, následně, před soudy v SRN,⁵ požádali o výkon rozhodnutí řeckých soudů v Itálii a italské soudy včetně italského kasačního soudu rozhodly v jejich prospěch. Na základě těchto rozhodnutí řečtí žalobci nechali zaregistrovat v italském katastru nemovitostí právní nárok (*ipoteca giudiziale, registration of a legal charge*) vůči nemovitosti ve vlastnictví SRN (Villa Vigoni) sloužící jako německé kulturní centrum; účinnost tohoto právního nároku byla odložena po dobu řízení před MSD. (Řecká republika se stala vedlejším účastníkem řízení před MSD na vlastní žádost a na základě rozhodnutí MSD ze 4. července 2011.)⁶

* Článek vyjadřuje osobní postoje autora.

¹ *Jurisdictional Immunities of the State (Germany vs. Italy: Greece intervening)*, Judgment, 3 February 2012; text rozsudku viz na <http://www.icj-cij.org>.

² *Ferrini v. Republic of Germany*, Corte di Cassazione (Sezioni Unite), rozhodnutí č. 5044 z 6. listopadu 2003, registrováno 11. března 2004; International Law Reports (ILR), Vol. 128, s. 658.

³ *Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany*, Case No. 11/2000, Areios Pagos (Hellenic Supreme Court), May 4, 2000; ILR, Vol. 129, s. 513.

⁴ Řecký ministr spravedlnosti odmítl poskytnout souhlas (vyžadovaný řeckými právními předpisy) k výkonu rozhodnutí v této věci (proti majetku Goethe-Institutu v Řecku). Odmítnutí vykonat v daném případě rozhodnutí namířené proti SRN posléze posvětil též Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“), který – v souladu se svým předcházejícím rozhodnutím v případě *Al-Adsani* (viz níže) – dospěl k závěru, že v mezinárodním právu prozatím neexistuje norma upravující výjimku ze státní imunity v případech porušení kogentních norem mezinárodního práva; viz *Kalogeropoulou and others v. Greece and Germany*, Application No. 59021/00, European Court of Human Rights, Admissibility Decision, 12 December 2002, ECHR Reports 2002-X, s. 417.

⁵ Odmítavé rozhodnutí německých soudů nižších instancí potvrdil Spolkový soudní dvůr SRN ve svém rozsudku ze dne 26. června 2003, přičemž konstatoval, že dotčené rozhodnutí řeckého soudu porušuje mezinárodně právní zásadu státní imunity. Viz *The Distomo Massacre Case (Greek Citizens v. Federal Republic of Germany)* (case No. III ZR 245/98), German Federal Supreme Court (Bundesgerichtshof), June 26, 2003, Neue Juristische Wochenschrift (NJW), 2003, s. 3488; ILR, Vol. 129, s. 556.

⁶ Viz *Jurisdictional Immunity of the State (Germany v. Italy)*, International Court of Justice, Application by the Hellenic Republic for Permission to Intervene, Order, 4 July 2011.

V reakci na uvedené skutečnosti zahájila SRN dne 23. prosince 2008 proti Itálii řízení před MSD.⁷ SRN se ve své žalobě dovolávala toho, aby MSD prohlásil, že: (i) připuštěním civilních nároků, plynoucích z porušení mezinárodního humanitárního práva nacistickým Německem během druhé světové války, vůči SRN porušila Itálie mezinárodněprávní závazky ukládající povinnost respektovat jurisdikční imunitu SRN vůči pravomoci soudů jiných států; (ii) donucovací opatření namířená proti kulturnímu centru SRN, tedy majetku používanému pro vládní neobchodní účely, také představují porušení imunity SRN; (iii) dalšího porušení imunity SRN se Itálie dopustila tím, že uznala za vykonatelná na území Itálie výše uvedená rozhodnutí řeckých soudů. MSD měl podle SRN Itálii uložit, aby zajistila, že všechna dotčená soudní rozhodnutí porušující imunitu SRN se stanou nevykonatelnými a že italské soudy v budoucnu nebudou v obdobných případech uplatňovat vůči SRN svou pravomoc. Itálie ve své odpovědi na žalobní podání SRN naopak žádala MSD, aby prohlásil, že nároky SRN jsou neodůvodněné, a zamítl je; v ústním řízení ovšem Itálie své vyjádření doplnila a uvedla, že nemá námitek proti případnému rozhodnutí MSD, jež zaváže Itálii k tomu, aby zrušila donucovací opatření namířená proti majetku (kulturnímu centru) SRN.⁸ Nutno dodat, že před podáním žaloby (18. listopadu 2008) vydaly Itálie a SRN společné prohlášení, ve kterém SRN plně uznala, že činy armády nacistického Německa během 2. světové války na území Itálie způsobily jejich obětem nevýslovné utrpení a byly v rozporu s mezinárodním právem.⁹

Argumentace a závěry MSD

Úkolem MSD tedy bylo odpovědět na otázku, zda v civilních řízeních o nárocích na náhradu újmy způsobené zločiny armády nacistického Německa během 2. světové války byly italské soudy podle nyní platného mezinárodněprávního režimu jurisdikčních imunit států povinny přiznat SRN imunitu či nikoliv.

Nejvýznamnějšími mnohostrannými mezinárodními smlouvami, které upravují mezinárodně právní režim státních imunit, jsou Evropská úmluva o státní imunitě z 16. května 1972 (dále jen „Evropská úmluva“)¹⁰ a Úmluva OSN o jurisdikčních imunitách států a jejich majetku z 2. prosince 2004 (dále jen „Úmluva OSN“),¹¹ kterou lze považovat za nejautoritativnější, nikoliv však zcela vyčerpávající souhrn pravidel této oblasti mezinárodního práva. Žádná z těchto úmluv se však ve vztahu mezi Itálií a SRN neuplatní (Itálie není smluvní stranou Evropské úmluvy; Úmluva OSN doposud nevstoupila

v platnost). MSD tedy stál před úkolem posoudit právní režim státních imunit, který je obsažen v mezinárodním právu obyčejovém (tedy v kvalifikované praxi států doprovázené přesvědčením států o právní závaznosti pravidel obsažených v této praxi).

Odepření imunity SRN v daných řízeních před italskými soudy odůvodnila Itálie třemi základními argumenty. Podle prvního z nich mezinárodní právo obyčejové nepřiznává státům imunitu vůči vnitrostátním soudním řízením o nárocích plynoucích z chování, jímž cizí stát na území státu soudu způsobil smrt, újmu na zdraví nebo škodu na majetku, a to ani tehdy, pokud takovéto chování mělo povahu výkonu svrchované moci (*acta iure imperii*). Podle druhého argumentu uplatněného Itálií bylo odepření imunity odůvodněno zvláště závažnou povahou zločinů, z nichž příslušné nároky na náhradu újmy vyplynuly – dotčené zločiny představovaly závažná porušení mezinárodněprávních pravidel ozbrojeného konfliktu, a tedy závažná porušení kogentních norem mezinárodního práva.¹² Jelikož kogentní normy chránící zá-

⁷ Základ pro výkon jurisdikce MSD představovala Evropská úmluva o mírovém řešení sporů z 29. dubna 1957, jejímiž smluvními stranami jsou mj. SRN (od 18. dubna 1961) i Itálie (od 29. ledna 1960).

⁸ Itálie ve své žalobní odpovědi dále uplatnila protinárok ohledně reparací, jež podle tvrzení Itálie měla SRN poskytnout italským obětem, které nebyly zahrnuty do okruhu osob, jež utrpěly újmu v důsledku zločinů nacistického Německa během 2. světové války a jež SRN odškodnila na základě odškodňovacích dohod mezi Itálií a SRN z r. 1961 a zákona SRN z r. 2000 (jehož účelem bylo odškodnit jednotlivce, kteří byli podrobeni nuceným pracím a jiným protiprávním opatřením během vlády národně-socialistického režimu). SRN do rámce těchto kompensací za nucenou práci nepočala italské vojáky internované během 2. světové války, a to s odůvodněním, že tyto vojáci měli podle mezinárodního práva požívat statusu válečných zajatců, a tedy mohli být v souladu s mezinárodním právem nuceně nasazení – odškodnění podle zákona z r. 2000 se na ně proto podle SRN nemohlo vztahovat (problém však spočívá v tom, že nacistické Německo velké většině těchto internovaných vojáků během druhé světové války – v rozporu s mezinárodním právem – status válečných zajatců nepřiznalo). Dotčení žadatelé toto rozhodnutí německých úřadů napadli před německými soudy a následně též před Evropským soudem pro lidská práva, který jejich stížnost odmítl jako nepřijatelnou pro nesoulad *ratione materiae* s Úmluvou o lidských právech a základních svobodách (*Associazione Nazionale Reduci and 275 others v. Germany*, Decision of 4 September 2007, Application no. 45563/04); podrobněji viz odst. 26 posudku MSD. MSD ve svém rozhodnutí (*order*) z 6. července 2010 prohlásil, že tyto protinároky Itálie nespádají do jurisdikce MSD, resp. že jsou nepřijatelné *ratione temporis*, jelikož se týkají faktů a situací, jež nastaly předtím, než pro Itálii a SRN vstoupila v platnost Evropská úmluva o mírovém řešení sporů.

⁹ Také MSD ve svém rozsudku konstatoval, že tyto zločiny jsou bezpochyby závažnými porušeními tehdy platného mezinárodně právního režimu ozbrojených konfliktů. Současně ovšem uvedl, že nebyl povolán zabývat se kvalifikací těchto protiprávních činů nýbrž otázkou, zda v nynějších řízeních o nárocích na náhradu újmy způsobené těmito zločiny byly italské soudy povinny přiznat SRN imunitu či nikoliv.

¹⁰ European Convention on State Immunity (Basle, 16. V. 1972), European Treaty Series (ETS), No. 74.

¹¹ United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (New York, 2 December 2004); text úmluvy je obsažen v příloze rezoluce VS OSN A/RES/59/38. Úmluva OSN ke dni 1. února 2012 podepsalo 28 států a 13 států ji ratifikovalo nebo k ní přistoupilo, Úmluva OSN však vstoupí v platnost až poté, co ji ratifikuje nebo k ní přistoupí 30 států.

¹² Pro obdobnou argumentaci viz též mj. společné separátní votum soudců Rozakise and Caflishe, k němuž se připojili soudci Wildhaber, Costa, Cabral Barreto and Vajici, k rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v případě *Al-Adsani v.*

kladní hodnoty mezinárodního společenství mají přednost před jakoukoliv smluvní nebo obyčejovou normou mezinárodního práva, která je s nimi v rozporu, mělo by jim podle názoru Itálie ustoupit i pravidlo státní imunity, jež kogentní povahu nemá. Svůj třetí argument ve prospěch odepření imunity založila Itálie na tvrzení, že i v případě, že by SRN (za jiných okolností) měla na přiznání imunity nárok, italské soudy byly v tomto případě oprávněny odepřít SRN imunitu, a to z toho důvodu, že některým skupinám osob uplatňujících nároky, které vyplynuly z těchto zločinů, byly odepřeny všechny ostatní formy dosažení náhrady, a výkon pravomoci italských soudů tedy představoval nezbytnou, neboť jedinou zbývající možnost, jak se této náhrady domoci.

První argument předložený Itálií je založen na jedné z taxativně stanovených výjimek z imunity obsažených v Evropské úmluvě a Úmluvě OSN (jakož i ve většině souhrnných vnitrostátních právních úprav státních imunit): podle této výjimky cizí státy nepožívají imunity vůči soudní pravomoci jiných států v řízeních, která se týkají (finanční) náhrady újmy na zdraví či škody na hmotném majetku, pokud skutečnosti, které způsobily tuto újmu nebo škodu, nastaly na území státu soudu, a pokud byl původce této újmy nebo škody přítomen na tomto území v době, kdy došlo k rozhodným skutečnostem.¹³ Významným rysem takto formulované „deliktivní“ výjimky ze státní imunity je skutečnost, že pro její uplatnění není rozhodné, zda škoda byla způsobena soukromoprávním či vrchnostenským jednáním cizího státu.¹⁴ MSD se však nezabýval otázkou, zda mezinárodní právo obyčejové obsahuje výjimku z imunity shodnou s výše uvedenými ustanoveními Evropské úmluvy a Úmluvy OSN, či nikoliv. Jeho úkolem bylo posoudit pouze otázku, zda existuje výjimka z imunity, která se vztahuje na činy spáchané na území státu soudu ozbrojenými silami cizího státu a dalšími orgány jednajícími ve spolupráci s ozbrojenými silami během (v kontextu) ozbrojeného konfliktu. MSD dospěl k závěru, že ve vztahu k takto vymezeným činům mezinárodní právo obyčejové imunitu cizích států zachovává. Odvolal se přitom zejména na ustanovení čl. 31 Evropské úmluvy (který stanoví, že nic v Evropské úmluvě se nijak nedotýká výsad a imunit, jichž požívají smluvní strany ve vztahu k činům ozbrojených sil pobývajících na území jiné smluvní strany),¹⁵ na komentář Komise pro mezinárodní právo k čl. 12 návrhu článků o jurisdikčních imunitách států a jejich majetku (podle Komise se čl. 12 návrhu článku, resp. Úmluvy OSN nepoužije na situace ozbrojených konfliktů),¹⁶ jakož i na relevantní rozhodnutí vnitrostátních a mezinárodních soudů.¹⁷

Na druhý argument Itálie, opírající se o závažnost zločinů spáchaných ozbrojenými silami nacistického Německa a o nadřazenou povahu kogentních norem mezinárodního práva, reagoval MSD následovně: Nejprve s odkazem na rozhodnutí vnitrostátních a mezinárodních soudů,¹⁸ jakož i na smluvní prameny mezinárodního práva,¹⁹ dospěl k závěru, že podle nynějšího stavu mezinárodního práva obyčejového stát nepozbývá imunity vůči pravomoci soudů jiných států v případech, kdy nároky, které jsou vůči němu uplatňovány, vyplynuly ze závažného porušení mezinárodního práva lidských práv nebo práva ozbrojených konfliktů. MSD ovšem v této souvislosti zdůraznil, že se zabýval pouze imunitou samotného státu vůči (civilní) pravomoci soudů jiných států, nikoliv otázkou, zda, a pokud ano, v jakém rozsahu, se v případech takovýchto zločinů představujících

United Kingdom, Application no. 35763/97, European Court of Human Rights, Grand Chamber, November 21, 2001.

V mezinárodní smlouvě se pojem (mezinárodněprávní) kogentní normy (tj. normy mezinárodního práva obyčejového, „od níž není dovoleno se odchýlit“ a která činí nulitními smlouvy a jiné obyčejové normy, které jsou s kogentní normou v rozporu) objevil poprvé v čl. 53 a 64 Vídeňské úmluvy o smluvním právu (vyhl. MZV č. 15/1988 Sb.).

¹³ Viz čl. 11 Evropské úmluvy a čl. 12 Úmluvy OSN.

¹⁴ Podle Komise pro mezinárodní právo (*International Law Commission*, ILC) se tato výjimka vztahuje především na „pojistitelné“ škody vzniklé z dopravních nehod, současně však pokrývá jakékoliv jiné škody bez ohledu na to, zda byly způsobeny jednáním *iure gestionis* či *iure imperii*, včetně úmyslného způsobení újmy na zdraví či škody na majetku, tj. např. i politických vražd spáchaných agenty cizího státu na území státu soudu. Viz Report of the ILC, 1991, forty-third session, dok. OSN A/46/10, s. 103 a 105.

¹⁵ Podle komentáře k tomuto ustanovení účelem Evropské úmluvy není upravovat situace, které mohou vyvstat v případě ozbrojeného konfliktu, ani problémy, které mohou vzniknout mezi spřátelenými státy z důvodu pobytu jejich ozbrojených sil na území druhého státu a které jsou obvykle upraveny ve zvláštních dohodách. Viz European Convention on State Immunity, Explanatory Report, odst. 116; <http://conventions.coe.int> (5. května 2012).

¹⁶ Viz Report of the ILC, forty-third session, dok. OSN A/46/10, s. 106. MSD se též odvolal na oficiální stanovisko, které při přijímání Úmluvy OSN v roce 2004 adresoval 6. výboru VS OSN předseda Ad hoc výboru pro přípravu Úmluvy OSN a podle něhož se (podle všeobecného přesvědčení) Úmluva OSN jako celek nevztahuje obecně na vojenské činnosti (*military activities*). Viz Summary record of the 13th meeting of the Sixth Committee, dok. OSN A/C.6/59/SR.13, s. 6, odst. 36.

¹⁷ *Mj. McElhinney v. Ireland*, Application no. 31253/96, European Court of Human Rights, Grand Chamber, November 21, 2001; *Holland v. Lampen-Wolfe*, House of Lords, 2000, ILR, Vol. 119, s. 367; *Grosz v. France*, Application no. 14717/06, European Court of Human Rights, 16 June 2009 (ESLP v tomto rozhodnutí dospěl k závěru, že francouzský Kasační soud neporušil Evropskou úmluvu o lidských právech tím, že přiznal imunitu SRN v řízení týkajícím se nucené deportace z okupovaných francouzských území během 2. světové války). Viz dále rozsudek polského nejvyššího soudu z 29. října 2010 v případě *Natoniewski v. SRN*, in: Polish Yearbook of International Law, Vol. XXX, 2010, s. 299. Odkaz na další rozhodnutí odst. 72 rozsudku MSD.

¹⁸ *Mj. Bouzari v. Islamic Republic of Iran*, Court of Appeal of Ontario, 2004, ILR, Vol. 128, s. 586; *Jones v. Saudi Arabia*, House of Lords, [2006] UKHL 26, ILR, Vol. 129, s. 629; *Al-Adsani v. United Kingdom*, Application no. 35763/97, European Court of Human Rights, Grand Chamber, November 21, 2001 (Velký senát v tomto rozhodnutí dospěl k závěru – ovšem nejtěsnějším poměrem hlasů 9:8 – že za nynějšího stavu mezinárodního práva nelze mít za to, že přiznání imunity cizímu státu v civilním řízení o náhradu újmy, která byla způsobena zločinem mučení spáchaným mimo území (jurisdikci) státu soudu, je v rozporu s kogentní normou zakazující zločin mučení).

¹⁹ Z Úmluvy OSN ani z jejich *travaux préparatoires* žádná takováto výjimka nevyplývá.

závažná porušení kogentních norem uplatní imunita představitelů a úředníků dotčeného státu vůči trestní jurisdikci jiných států.²⁰ MSD dále konstatoval, že neexistuje žádný rozpor mezi kogentními normami mezinárodního práva a právním režimem státní imunity. Pravidla státní imunity jsou podle MSD procesní povahy a omezují se na určení, zda jsou soudy jednoho státu oprávněny uplatnit svou pravomoc vůči jinému státu; nemají vliv na posouzení meritorní otázky, zda chování jiného státu, z něhož dotčené vnitrostátní soudní řízení vyplynulo, bylo porušením mezinárodního práva či nikoliv.²¹ Obdobně není podle MSD přiznání imunity cizímu státu nijak v rozporu s čl. 41 článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování,²² tj. takovéto přiznání imunity nelze považovat za uznání situace, vzniklé porušením kogentní normy jiným státem, jako situace legální, ani za poskytování pomoci při zachování takovéto situace. Pokud vnitrostátní soud cizímu státu, jenž se dopustil příslušného mezinárodně protiprávního chování, v takovémto případě přizná imunitu, nijak to podle MSD nenarušuje povinnost dotčeného cizího státu poskytnout reparaci v souladu s právním režimem odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování.

Pokud jde o třetí argument Itálie odvolávající se na neexistenci alternativních postupů, jak se domoci náhrady za příslušné zločiny, MSD zopakoval, že přiznání imunity cizímu státu před soudy jiného státu nemá žádný vztah k otázce, zda je v daném případě dotčený cizí stát odpovědný podle mezinárodního práva za spáchaný zločin a zda je povinen poskytnout náhradu újmy. Z praxe států podle MSD nijak nevyplývá, že by mezinárodní právo podmiňovalo nárok státu na přiznání imunity existencí účinných alternativních postupů pro zajištění náhrady újmy. Podle MSD by navíc takovouto podmínku, pokud by skutečně existovala, bylo výjimečně obtížné aplikovat v praxi: vnitrostátní soudy domovského státu obětí zločinů by byly povolány rozhodovat o záležitostech, které jsou předmětem mezistátních jednání dotčených států a jejichž výsledkem nebývá přímé odškodnění jednotlivých obětí provinivším se státem, nýbrž poskytnutí hromadných reparací, o jejichž využití a případně distribuci mezi poškozené rozhoduje samotný domovský stát obětí. MSD, jak dále uvedl, je si vědom skutečnosti, že přiznání imunity SRN by ve svém důsledku mohlo vyloučit možnost italských poškozených, jejichž nároky doposud nebyly urovnány, domoci se právními prostředky náhrady újmy; tyto nároky by však podle MSD mohly být předmětem dalších jednání mezi Itálií a SRN.

Jako samostatnou záležitost posuzoval MSD exekuční imunitu SRN vůči donucovacím opat-

řením, která byla namířena proti majetku SRN (kulturnímu centru SRN). MSD dospěl k závěru, že podle mezinárodního práva obyčejového lze uplatnit donucovací opatření přijímaná po vynesení rozsudku obecně vůči jakémukoliv majetku cizího státu (nacházejícímu se na území státu soudu), který cizí stát užívá pro jiné než státní neobchodní účely, případně vůči majetku, ve vztahu k němuž cizí stát buď výslovně přivolił k takovýmto exekučním opatřením, nebo jež cizí stát vyčlenil či označil pro účely uspokojení nároku, který je předmětem řízení.²³ V daném případě je však podle MSD zjevné, že majetek, který byl (měl být) předmětem donucovacích opatření, byl užíván pro vládní neobchodní účely zahrnující výkon svrchovaných funkcí SRN.²⁴ MSD tedy rozhodl, že také tato donucovací opatření, resp. registrace příslušného právního nároku v italském katastru nemovitostí, představují porušení závazků Itálie respektovat imunitu SRN.

Posledním opatřením, jímž Itálie podle MSD porušila jurisdikční imunitu SRN, byla rozhodnutí, jimiž italské soudy uznaly, že rozsudky, jež vynesly vůči SRN řecké soudy v řízeních týkajících se zločinů spáchaných nacistickým Německem v Řecku během druhé světové války, jsou vykonatelné na území Itálie. MSD se nezabýval otázkou, zda samotné řecké soudy těmito svými rozsudky porušily imunitu SRN; omezil se na posouzení legality uznání výkonu řeckých rozsudků italskými soudy. Konstatoval přitom, že při rozhodování o uznání výkonu (*exequatur*) cizích rozsudků soudy vykonávají vnitrostátní pravomoc, jejímž výsledkem je to, že cizímu rozsudku jsou přiznávány stejné účinky jako meritornímu rozsudku, jež by v dané věci vynesly soudy státu, v němž je cizí rozsudek uznáván. V daném případě je tedy třeba řízení o uznání cizího rozsudku pojímat jako řízení namířené proti dotčenému třetímu státu (tj. SRN), na něž se vztahuje takovýto cizí rozsudek a jehož imunita může být výkonem rozsudku porušena. Vnitrostátní soud, který v takovémto případě uznává cizí rozsudek, se tedy musí ptát, zda by v případě, že by sám měl věcně posoudit

²⁰ Srov. např. Úmluvu OSN proti mučení (publ. pod č. 143/1988 Sb.), která implicitně odstraňuje imunitu vůči trestnímu stíhání, která by se za obvyklých okolností vztahovala na úkony, které úředníci či představitelé cizího státu provedli ve veřejném postavení.

²¹ Srov. A. Gattini: The Dispute on Jurisdictional Immunities of the State before the ICJ: Is the Time Ripe for a Change of the Law?, *Leiden Journal of International Law*, Vol. 24 (2011), Issue 1, s. 178–179.

²² Viz Report of the ILC, fifty-third session, 2001, dok. OSN A/56/10 a rezoluci Valného shromáždění OSN 56/83 z 28. ledna 2002.

²³ Na těchto zásadách je založena též úprava obsažená v Úmluvě OSN (čl. 18–21).

²⁴ Dotčený „majetek“ (Villa Vigoni) je určen k podpoře kulturní výměny mezi SRN a Itálií; centrum je provozováno na základě mezinárodní smlouvy mezi SRN a Itálií.

spor identický tomu, který byl předmětem dotčeného cizího rozsudku, byl podle mezinárodního práva povinen přiznat třetímu státu imunitu či nikoliv. V souladu s tímto závěrem MSD konstatoval, že italské soudy porušily imunitu SRN tím, že uznaly dotčená rozhodnutí řeckých soudů vykonatelnými na území Itálie.

MSD se tedy ve všech výše uvedených bodech žaloby přiklonil na stranu SRN.²⁵ S ohledem na tyto závěry MSD konstatoval, že Itálie je povinna, přijetím příslušných právních předpisů či jiným způsobem podle své volby, zajistit, že rozhodnutí jejich soudů a úřadů porušující imunitu SRN pozбудou účinnosti.²⁶ MSD přijal své výše uvedené závěry výraznou většinou (dvánácti, resp. čtrnácti) soudců z patnáctičlenného kolegia MSD.²⁷

Komentář

Závěry, k nimž MSD dospěl, jsou obecně vzato nekontroverzní a odpovídají jak existující praxi, tak výrazně převažujícím názorům nauky mezinárodního práva. MSD potvrdil stanovisko, že státní imunita s ohledem na stávající převážně decentralizovanou strukturu mezinárodního společenství a mezinárodního práva slouží i v těchto případech jako náležitý prostředek pro stanovení hranice mezi sférou mezistátních vztahů a mezinárodních institucionálních mechanismů na jedné straně a v zásadě soukromoprávními vztahy cizích států s jednotlivci a právníky osobami na straně druhé.²⁸ Přesto si některé souvislosti rozhodnutí MSD zaslouží stručný komentář.

Autoři některých z prvních reakcí na rozsudek MSD poukázali na skutečnost, že argumentace Itálie mohla patrně být poněkud více rozvinuta tvrzením, podle něhož by odepření imunity vůči civilním řízením o náhradu újmy mohlo být v těchto případech pojímáno též jako tzv. protiopatření (represálie) podle mezinárodního práva,²⁹ tj. jako jedno z opatření, která představují implementaci odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování a jimiž postižený stát může reagovat na mezinárodně protiprávní chování jiného státu s cílem donutit jej, aby svého chování zanechal, případně odčinil újmu svým chováním způsobenou.³⁰ Patrně bylo možno též poněkud rozvinout argumentaci, podle níž by obecně v případech, v nichž by cizí stát porušil závažným způsobem základní lidská práva státního příslušníka státu soudu a současně náležitě neodčinil tuto újmu svými vnitrostátními prostředky, měly být soudy domovského státu poškozené osoby oprávněny projednat civilní nárok na náhradu újmy způsobené takovýmto porušením lidských práv.³¹ Jak

však vyplývá též z rozhodnutí MSD, praxe ani výrazně převažující část nauky žádný z těchto argumentů nepřijala.³² Připuštění takovéto výjimky by znamenalo, že civilní soudy jednoho státu by byly oprávněny jednostranně posuzovat záležitosti mezinárodních vztahů, včetně vyčerpání opravných prostředků v údajně provinivším se cizím státě, (ne)existenci či nedostatečnost dalších alternativních postupů na mezinárodní úrovni zahrnujících mezistátní jednání mezi dotčenými státy atd. Přiznání státní imunity se tedy i v těchto případech jeví jako nezbytný prostředek, jak v mezinárodním právu zachovat alespoň minimální procedurální řád a vyhnout se výrazně nevyváženým a diskriminačním řešením.³³ Zdá se, že existující systém mezinárodního práva v těchto případech neposkytuje lepší řešení než uplatnění nároků domovským státem poškozených osob na mezinárodní úrovni vůči provinivšímu se cizímu státu (případně, pokud je to možné, též prostřednictvím závazných mezinárodních institucionálních postupů pro ochranu základních lidských práv, či, jak je výše naznačeno, uplatněním trestní jurisdikce vůči pachatelům těchto závažných porušení mezinárodního práva).

²⁵ Hlavní zástupce Itálie v tomto řízení po vyhlášení rozsudku uvedl, že italská strana není výsledkem zklamána, a ocenil přínos rozsudku pro vyjasnění mezi imunitu státu podle mezinárodního práva.

²⁶ MSD nevyhověl pouze nároku SRN, aby uložil Itálii povinnost přijmout opatření či předložit záruky zajišťující, že se takovéto porušení imunity nebude v budoucnu opakovat: podle MSD by takovýto příkaz byl namísto pouze za zvláštních okolností, jež by takovéto opatření odůvodňovaly.

²⁷ Podle jednoho z nesouhlasících soudců, A. A. Yusuf (Somálsko), většina nedostatečně analyzovala souvislosti závazku poskytnout reparaci v případech závažného porušení práva lidských práv a humanitárního práva; vhodnější by podle něj bylo přiznat, že mezinárodně právní režim státní imunity je v této oblasti spíše fragmentární a neustálený („děravý jako švýcarský sýr“) s tím, že lze argumentovat ve prospěch vznikající výjimky ze státní imunit uplatňující se ve výjimečných případech, kdy selhaly jiné postupy, jak se domoci reparační za spáchané zločiny – ochrana obětí mezinárodních zločinů vnitrostátními soudy v těchto případech podle něj nemůže představovat porušení mezinárodního práva.

²⁸ Viz H. Fox, *The Law of State Immunity*, Oxford University Press, 2nd edition, 2008, s. 140–141.

²⁹ Viz A. Bianchi, On Certainty, February 16, 2012, *European Journal of International Law: Talk!*; <http://www.ejiltalk.org> (24. dubna 2012). Srov. mj. též názor předsedkyně Výboru OSN proti mučení vysovený při projednávání pravidelné zprávy Kanady o provádění Umluvy proti mučení v květnu roku 2005 (viz Committee Against Torture, Summary Record of the Second Part (Public) of the 646th Meeting, 6 May 2005, CAT/C/SROV.646/Add.1, odst. 67).

³⁰ Viz čl. 22 a 49–54 článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování.

³¹ Viz např. M. Reimann, A Human Rights Exception to Sovereign Immunity: Some Thoughts on *Prinz v. Federal Republic of Germany*, *Michigan Journal of International Law*, vol. 16, Winter 1995, s. 422. Viz též odlišné stanovisko soudce MSD Yusuf (viz výše).

³² Viz A. Gattini, op. cit. sub 21, s. 187–190; H. Fox, op. cit. sub 28, s. 145–146. Pokud jde o nepřipadnost odepření imunity jakožto protiopatření podle mezinárodního práva, viz mj. R. Van Alebeek, *The Immunity of States and Their Officials and Fundamental Rights*, Oxford University Press, 2008, s. 343–345 (protiopatření jsou svou povahou dočasná – jejich cílem je znovunastolení legálního stavu – a měla by být v zásadě reversibilní; protiopatření dále musí předcházet splnění určitých procesních náležitostí: stát, který hodlá využít protiopatření, by měl svůj úmysl notifikovat státu – porušiteli a nabídnout mu možnost vyřešit záležitost jednáním atp.).

³³ Srov. mj. A. Zimmermann, Sovereign Immunity and Violations of International *Ius Cogens* – Some Critical Remarks, *Michigan Journal of International Law*, vol. 16, Winter 1995, s. 439–440; A. Gattini, op. cit. sub 21, s. 187–190; H. Fox, op. cit. sub 28, s. 590–591.

Byť tedy rozhodnutí MSD potvrzuje a vyjasňuje pravidla, jimiž se řídí tato oblast mezinárodněprávního režimu jurisdikčních imunit států, současně se na něm promítají nedokonalosti „reálného světa“ mezinárodních vztahů a mezinárodního práva, a to jak pokud jde o existenci postupů, jimiž by se jednotlivci mohli domoci náhrady za újmy tohoto typu, tak ohledně možnosti poskytnout důstojné odškodnění všem obětem hromadného závažného porušování lidských práv během ozbrojeného konfliktu. Čl. 3 IV. Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války z r. 1907 a čl. 91 Dodatkového protokolu I k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů (tato ustanovení „haagského a ženevského práva“, jakož i řadu ustanovení dalších, lze považovat za vyjádření mezinárodního obyčejového práva) stanoví povinnost strany v konfliktu, která poruší pravidla obsažená v Haagských úmluvách nebo Protokolu, nahradit škodu způsobenou tímto porušením. Jak ovšem potvrzují mj. *travaux préparatoires*, tvůrci těchto úmluv předpokládali, že toto ustanovení bude aplikováno pouze na úrovni mezistátní (prostřednictvím poválečných mezistátních dohod o odškodnění), nikoliv vůči jednotlivým obětem porušení práva ozbrojených konfliktů (a to z toho neblahého důvodu, že tyto škody dosahují natolik masových proporcí, že je patrně účinnější a nakonec i spravedlivější urovnávat je hromadně na základě mezistátních dohod).³⁴ Oběti jsou tedy v takovýchto případech v zásadě odkázány na posouzení výkonné moci svého domovského státu, v jakém rozsahu se bude domáhat náhrady újmy vůči státu, jenž se dotčených zločinů dopustil, a jakým způsobem tuto náhradu následně využije (rozdělí). V tomto ohledu bude zajímavé sledovat další vývoj mezinárodního práva v oblasti diplomatické ochrany, jež je pojímána jako postup, jímž se stát dovolává – diplomatickým jednáním či jiným způsobem mírového urovnání – odpovědnosti jiného státu za újmu, kterou tento jiný stát svým mezinárodně protiprávním chováním způsobil fyzické nebo právnické osobě, která je státním příslušníkem prvního uvedeného státu.³⁵ Podle současného mezinárodního práva státy nejsou povinny poskytnout svým státním příslušníkům diplomatickou ochranu, a to ani v případě závažných porušení kogentních norem mezinárodního práva. Nelze však vyloučit, že další vývoj bude směřovat ke vzniku takovéto mezinárodněprávní povinnosti vztahující se alespoň na případy nejzávažnějších zločinů;³⁶ v každém případě jednotlivé státy mohou již nyní (a některé tak učinily)³⁷ stanovit „samy so-

be“ takovou povinnost (poskytnout svým státním příslušníkům diplomatickou ochranu) ve svém vnitrostátním právu (nejspíše v ústavě).

Posledním bodem rozsudku, který si zasluhuje komentář, je otázka, do jaké míry se státní imunita vztahuje nejen na chování cizího státu na území státu soudu v době ozbrojeného konfliktu, nýbrž i na mírový pobyt ozbrojených sil cizích států na území státu soudu. MSD byl v popisovaném sporu povolán rozhodovat pouze o imunitě v kontextu ozbrojeného konfliktu, při posuzování této otázky se však odvolával mimo jiné též na prameny, podle nichž jsou imunitou chráněny obecně všechny „činy ozbrojených sil pobývajících na území jiné smluvní strany“ (tedy i v době míru se souhlasem domovského státu).³⁸ Je však takovéto širší pojetí státních imunit v této oblasti všeobecně přijímané, neproblematické a žádoucí? Existují argumenty ve prospěch závěru, že nikoliv. Zdá se, že není žádný zásadní důvod, proč by ve výjimečných případech, kdy činnost ozbrojených sil jednoho státu na území jiného státu nebude podléhat pravidlům ozbrojeného konfliktu a současně nebude pokryta zvláštním právním režimem obsaženým ve smlouvách o statusu ozbrojených sil cizích států, neměl být ohledně újmy způsobené činností (příslušníků) ozbrojených sil cizího státu použit ten z uznávaných režimů státních imunit, který umožňuje uplatnit vůči cizímu státu civilní nároky plynoucí z jed-

³⁴ Viz A. Gattini, op. cit. sub 21, s. 193.

³⁵ Viz návrh článků o diplomatické ochraně, jež přijala Komise pro mezinárodní právo v r. 2006 – viz Report of the International Law Commission, Fifty-eighth session (1 May – 9 June and 3 July – 11 August 2006), *General Assembly Official Records*, Sixty-first session, Supplement No. 10 (A/61/10), s. 13–100.

³⁶ V průběhu jednání Komise pro mezinárodní právo o návrhu článků o diplomatické ochraně zvláštní zpravodaj pro toto téma (J. Dugard) předložil návrh pravidla *de lege ferenda*, podle něž měl být stát povinen uplatnit diplomatickou ochranu svého státního příslušníka v případě, že tento státní příslušník utrpěl újmu v důsledku závažného porušení kogentní normy mezinárodního práva jiným státem (Viz J. Dugard, *Special Rapporteur, First Report on Diplomatic Protection*, UN Doc. A/CN.4/L.506, s. 27, odst. 74). Komise však tento návrh nepřijala s odůvodněním, že prozatím není podepřen dostatečnou praxí států a jejich přesvědčením o právní závaznosti takovéto praxe (viz *Yearbook of the International Law Commission*, 2000, Vol. II (Part Two), s. 78, odst. 456). Uvedený návrh zvláštního zpravodaje se však určitým způsobem promítl do konečného znění čl. 19 návrhu článků o diplomatické ochraně, který mj. obsahuje následující „doporučení“ adresované státům: „A State entitled to exercise diplomatic protection should: (a) give due consideration to the possibility of exercising diplomatic protection, especially when a significant injury has occurred; ...“. Viz dále odst. 3 komentáře Komise k čl. 2 článků o diplomatické ochraně (op. cit. sub 35, s. 29–30) („Today there is support in domestic legislation and judicial decisions for the view that there is some obligation, however limited, either under national law or international law, on the State to protect its nationals abroad when they have been subjected to serious violation of their human rights. ... The discretionary right of a State to exercise diplomatic protection should therefore be read with draft article 19 which recommends to States that they should exercise that right in appropriate cases.“).

³⁷ Viz J. Dugard, op. cit. sub 36, s. 30–32, odst. 80–87.

³⁸ Obdobně viz např. E. Voyiakis, *Access to Court and State Immunity*, *The International and Comparative Law Quarterly*, vol. 52, 2003, No. 2, s. 314–316.

nání tohoto státu *iure imperii*.³⁹ Závěr, podle něž mírové vojenské činnosti ozbrojených sil cizího státu mohou v zásadě spadat do rozsahu Úmluvy OSN (a tedy příp. též jejího výše popsaného čl. 12), je v souladu s textem Úmluvy OSN a směřuje k němu též komentář Komise pro mezinárodní právo.⁴⁰ Jasnější odpovědi na uvedené problémy by měla poskytnout budoucí praxe států.

³⁹ Pro obhajobu stanoviska, že vojenské činnosti cizích států v určitém rozsahu spadají do rozsahu Úmluvy OSN, viz A. Dickinson, Status of Forces under the UN Convention on State Immunity, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 55, April 2006, s. 427–435. Srov. též H. Fox, op. cit. sub 28, s. 406–407, a R. Van Alebeek, op. cit. sub 32, s. 390–397.
⁴⁰ Srov. čl. 16 odst. 2 a čl. 21 odst. 1 písm. b) Úmluvy OSN a komentář Komise k čl. 2 a 6 návrhu článků o jurisdikčních imunitách států a jejich majetku (op. cit. sub 14, s. 17).

Nárok na finanční náhradu podle zákona o mimosoudních rehabilitacích jako předmět dědění

JUDR. MARTINA KULOGLIJA PODIVÍNOVÁ,
NEJVYŠŠÍ SOUD ČR, BRNO

Soud: Nejvyšší soud ČR
Označení judikátu: 28 Cdo 1001/2012
Datum rozhodnutí: 13. června 2012
Rozsah právní problematiky: dědění nároku na poskytnutí finanční náhrady za pozemky
Relevantní ustanovení: § 5 odst. 2, § 13 odst. 1 a 3 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších předpisů

Závěr soudu

Není-li možné vydání věci podle zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, pro zákonnou překážku, je namíste poskytnout odpovídající finanční náhradu za ty věci, které není možné vydat. V případě, kdy zemřela osoba, která byla podle cit. zákona osobou oprávněnou k uplatnění restitučního nároku (podle § 3 odst. 4 písm. e/ téhož zákona) a poté i nároku na finanční náhradu, jsou osoby, na které v důsledku dědění nárok na vydání věci (naturální restituci) přešel, též nositeli nároku na finanční náhradu.

Problematika nároků na naturální restituci podle zákona č. 87/1991 Sb. (dále též „zákon o mimosoudních rehabilitacích“) již byla Nejvyšším soudem řešena. To však neplatí o dědění nároku na finanční náhradu, tj. situaci, kdy se dědicové oprávněné osoby, která nárok uplatnila a v průběhu řízení zemřela, domáhají poskytnutí finanční náhrady za věci, které nebylo podle rozhodnutí soudu možné vydat.

Obsahem následujícího příspěvku je rozsudek Nejvyššího soudu, v němž tato instance rozhodla – na rozdíl od soudů nižších instancí – ve prospěch práva dědiců oprávněné osoby domáhat se v takovém případě poskytnutí finanční náhrady.

Průběh věci před nižšími instancemi

Předmětem řízení byla žaloba, kterou se žalobci (dědicové oprávněné osoby) domáhali zaplacení částky převyšující 500 000 Kč s tím, že se jedná o finanční náhradu za nemovitosti a movité věci (dále též „věci“), které nelze podle ustanovení § 13 odst. 1 a 3 zákona o mimosoudních rehabilitacích vydat.

Dne 21. 5. 1991 původní žalobce (oprávněná osoba), který v průběhu řízení před Okresním soudem Brno – venkov, sp. zn. 5 C 399/93, zemřel, požádal brněnský státní podnik o vydání majetku firmy C. M. K. Dne 21. 2. 1992 tatáž osoba uplatnila nárok na vydání předmětných věcí u soudu a dne 19. 6. 1995 uplatnila i nárok na finanční náhradu, a to z důvodu neexistence věcí, tj. nemožnosti jejich vydání. Právní předchůdce současných žalobců uplatňoval restituční nárok spolu s dalšími oprávněnými osobami, jež žádaly o finanční náhradu již v letech 1991 a 1992 bez toho, aby vyčkaly vydání rozsudku o nemožnosti věci vydat. Finanční náhrady byly těmto osobám (nikoliv právnímu předchůdci žalobců) vyplaceny v roce 2004.

Dne 11. 11. 2008 nabyl právní moci rozsudek Okresního soudu Brno – venkov ze dne 22. 9. 2008, sp. zn. 5 C 399/93, kterým byl zamítnut návrh na nahrazení projevu vůle brněnského státního